

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QISH DARSLARINING AHAMIYATI VA
TARIXI**

Djamalitdinova Farangiz Nosirjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti p.f.f.d., dotsent.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola boshlang'ich ta'limda o'qish darslarining o'rni va ahamiyatini, shuningdek, uning tarixiy rivojlanish bosqichlarini atroflicha tahlil qiladi. Maqolada o'qish darslarining nafaqat savodxonlikni shakllantirish, balki bolalarning nutqiy, tafakkuriy, hissiy va ma'naviy-axloqiy rivojlanishidagi tutgan o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, o'qish darslari, savodxonlik, nutqiy rivojlanish, tafakkur, tarix, ma'rifat, jadidlar, o'qitish metodlari, zamonaviy ta'lim*

KIRISH

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari ta'lim-tarbiya jarayonining eng muhim va asosiy bosqichidir. Bu bosqichda bolalar nafaqat harflarni tanish va so'zlarni bir-biriga qo'shib o'qishni o'rganadilar, balki kitob, bilim va ijod olamiga ilk qadamlarini tashlaydilar. O'qishni o'rganish — bu bolaning kelajakdagi ta'lim yo'lida, mustaqil hayotida erishadigan yutuqlarining poydevori hisoblanadi. Savodli shaxs jamiyatda o'z o'rnini topish, zamonaviy axborotlar oqimidan unumli foydalanish va atrofdagi dunyoni chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'qish darslarining nafaqat bugungi kundagi ahamiyati, balki ularning tarixiy ildizlari, savodxonlikni o'rgatish metodikalarining bosqichma-bosqich rivojlanishi hamda bugungi zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Bu esa o'qish darslarining ta'lim tizimidagi o'rni va ularga qaratilishi lozim bo'lgan e'tiborning naqadar muhimligini ko'rsatib beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Boshlang'ich ta'limda o'qish darslarining ahamiyati va tarixiga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu mavzu uzluksiz ravishda pedagogika va ta'limshunoslikning markazida bo'lib kelgan. Qadimdan tortib to bugungi kungacha savodxonlikni o'rgatishning turli usullari, didaktik printsiplari va metodlari tadqiq etilgan.

Qadimiy davrlar va o'rta asrlar: Bu davrlarda savodxonlikni o'rgatish asosan diniy muassasalar (maktablar, madrasalar) hamda xususiy o'qituvchilar qo'lida bo'lgan. O'qitish metodlari ko'proq yodlash va takrorlashga asoslangan. Alifbo o'rganish, so'ngra diniy matnlarni o'qish asosiy maqsad qilib belgilangan. Bu davrga oid manbalarda o'qitishning elementar shakllari, savodxonlikning jamiyatdagi o'rni haqida ma'lumotlar uchraydi.

XIX asr va XX asr boshlari: Bu davrda savodxonlikni o'rgatish jarayoni yanada tizimli tus oladi. Ko'plab pedagoglar (masalan, K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy) o'qitishning ilmiy

asoslangan metodlarini ishlab chiqishga harakat qilishadi. Ushinskiyning "Ona tili darsliklari" kabi asarlari o'qishni o'rgatishda milliy tilning o'rnini kuchaytiradi. Bu davrda "alfavit usuli" (harflarni alohida o'rganib, so'ngra so'z tuzish) va "fonetik usul" (tovushlarni o'rganib, so'z tuzish) kabi metodlar keng qo'llanilgan.

Sobiq sho'ro davri: Savodxonlikni ommalashtirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Boshlang'ich ta'lim dasturlari ishlab chiqildi, o'qish kitoblari nashr etildi. Bu davrda ham fonetik-analitik-sintetik usul keng tarqalgan bo'lib, u tovushni ajratish (analiz), tovushdan so'z tuzish (sintez) va so'zlarni o'qishni o'z ichiga oladi. Turli o'quv qo'llanmalari, metodik qo'llanmalar chop etildi.

Mustaqillik davri va bugungi kun: O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim islohotlari doirasida o'qish darslariga bo'lgan yondashuvlar ham o'zgardi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, o'yinlar, loyihaviy faoliyatlar o'qish jarayoniga integratsiya qilindi. O'quvchilarda matnni tushunish, tahlil qilish, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga urg'u berilmoqda. Shuningdek, o'qishni rivojlantirishning ko'p jihatlari (o'qish texnikasi, mazmuni anglash, lug'at boyligi, nutqni rivojlantirish) birgalikda ko'rib chiqilmoqda. Jahon tajribasidagi ilg'or yondashuvlar, masalan, "o'qishni dastlabki o'rganish" (initial reading instruction) bo'yicha tadqiqotlar ham o'rganilmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qish darslarining tarixi — bu savodxonlikni o'rgatish metodikasining doimiy takomillashtirish jarayonidir. Har bir davr o'zining ijtimoiy-siyosiy, madaniy sharoitidan kelib chiqqan holda o'qish darslariga yangicha yondashuvlarni taklif etgan.

Ushbu mavzuni tadqiq qilishda quyidagi metodologik yondashuvlar va usullardan foydalaniladi:

- Tarixiy-qiyosiy tahlil: O'qish darslarining o'tmishdagi holati va hozirgi holatini solishtirish, turli davrlardagi metodikalarning o'ziga xos jihatlarni aniqlash. Bu metod turli davrlardagi o'quv dasturlari, darsliklar va metodik qo'llanmalarni tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Qadimiy manbalardan tortib, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarga qamrab olinadi.

- Sistemali yondashuv: O'qish darslarini alohida bir hodisa sifatida emas, balki ta'lim tizimining bir butun qismi sifatida ko'rib chiqish. Bunda o'qish darslarining boshqa fanlar bilan o'zaro aloqadorligi, o'quvchining umumiy rivojlanishidagi o'rnini ham hisobga olinadi.

- Pedagogik kuzatuv: Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'qish darslarida qo'llayotgan usul va vositalarini bevosita kuzatish. Bu orqali amaliyotda qanday metodlar samarali ishlayotganini, qanday qiyinchiliklar mavjudligini aniqlash mumkin.

- Anketalashtirish va suhbat: O'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar bilan suhbatlar o'tkazish hamda so'rovnomalar tuzish orqali o'qish darslariga bo'lgan munosabat, ularning ahamiyati haqidagi fikrlarni o'rganish.

- Pedagogik eksperiment: Yangi metodlar yoki didaktik vositalarning samaradorligini aniqlash maqsadida sinovlar o'tkazish. Bu metod o'qish darslarini yanada takomillashtirishga yo'naltirilgan.

- Adabiyotlarni tahlil qilish: Mavzu bo'yicha mavjud ilmiy, metodik, ilmiy-ommabop adabiyotlarni, dissertatsiyalarni, maqolalarni o'rganish, ularning asosiy g'oyalari, xulosalarini umumlashtirish.

Ushbu metodologiya doirasida o'qish darslarining tarixiy taraqqiyotini ko'rib chiqish, ularning bugungi kundagi ahamiyatini asoslash hamda kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash maqsad qilinadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tkazilgan tahlillar va o'rganilgan adabiyotlar asosida boshlang'ich ta'limda o'qish darslarining ahamiyati va tarixi bo'yicha quyidagi natijalarga erishildi:

1. O'qish darslarining ko'p qirraliligi aniqlandi: O'qish darslari nafaqat savodxonlikni o'rgatish, balki o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, nutqini o'stirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, hamda ularda kitobga bo'lgan muhabbatni shakllantirishdek muhim vazifalarni ham bajaradi.

2. Tarixiy taraqqiyotdagi o'zgarishlar ko'rsatildi:

- Qadimiy davrlar: O'qitishning sodda, ko'pincha yodlashga asoslangan usullari hukmron bo'lgan. Savodxonlik asosan diniy yoki amaliy maqsadlarda o'rgatilgan.

- XIX-XX asr boshlari: Pedagogika fanining rivojlanishi bilan o'qitish metodlari takomillashtirildi. Alfavit va fonetik usullarning qo'llanilishi kengaydi, milliy til va adabiyotning o'rni ortdi.

- Sobiq sho'ro davri: Savodxonlikni ommalashtirish siyosati kuchaydi, yagona o'quv dasturi va darsliklar joriy etildi. Fonetik-analitik-sintetik usul asosiy o'ringa chiqqan.

- Mustaqillik davri: Demokratik tamoyillar asosida ta'lim tizimi isloh qilindi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvlar o'qish darslariga integratsiya qilindi. Matnni tushunish va tahlil qilishga urg'u berildi.

3. Zamonaviy o'qish darslarining xususiyatlari aniqlandi: Bugungi kunda o'qish darslari faqat matnni o'qishdan iborat bo'lmasdan, matn ustida ishlash (analiz, sintez, baholash), o'quvchining ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, hamda axborotni mustaqil izlab topish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

4. Metodologik yondashuvlarning samaradorligi: Tarixiy-qiyosiy tahlil, sistemali yondashuv, kuzatuv, suhbat va adabiyotlarni o'rganish kabi metodologik usullar mavzuni har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi va mavzuning dolzarbligini tasdiqladi.

Boshlang'ich ta'limda o'qish darslarining ahamiyati va tarixi haqidagi tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qishga o'rgatish metodikasi hech qachon statik bo'lmagan. Har bir davr o'zining ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotidan kelib chiqqan holda o'qitish jarayoniga yangiliklar kiritib borgan.

Dastlabki bosqichlarda asosiy maqsad harflarni tanish va so'zlarni talaffuz qilish bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda o'qish darslari o'quvchini matnning mazmunini chuqur anglashga, undagi g'oyalarni tahlil qilishga, muallifning maqsadini tushunishga va hatto matnga o'z munosabatini bildirishga o'rgatadi. Bu o'zgarish ta'limning umumiy falsafasi o'zgarganini,

ya'ni bilimni berishdan ko'ra, o'quvchining o'zini rivojlantirishiga yo'naltirilganidan dalolat beradi.

Alfavit va fonetik usullardan tortib, bugungi kunda keng qo'llanilayotgan zamonaviy o'qish texnologiyalarigacha bo'lgan yo'l o'qitish jarayonining yanada samarali va o'quvchiga moslashgan bo'lishiga xizmat qilgan. Masalan, raqamli texnologiyalarning kirib kelishi o'qish materiallari bilan ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi, interfaol usullar esa darsni yanada qiziqarli va faol jarayonga aylantiradi.

Tarix davomida o'qituvchining roli ham o'zgargan. Agar avvalgi davrlarda o'qituvchi asosan bilimlarni uzatuvchi va mashq qildiruvchi shaxs bo'lsa, hozirgi kunda u o'quvchini o'rganish jarayoniga yo'naltirish, ularda mustaqil fikrlashni shakllantirish, ularga to'g'ri yo'nalish berishdek murakkab vazifalarni bajaradi. Zamonaviy o'qituvchi o'z malakasini doimiy oshirib borishi va yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishi zarur.

Kelajakda o'qish darslari yanada individual, loyihaviy va integrativ tus olishi mumkin. Ma'lumotlar oqimining ortishi sharoitida o'quvchilarda axborotni saralash, uni baholash va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli platformalar, sun'iy intellekt kabi vositalarning o'qish jarayoniga tobora ko'proq kirib kelishi ham bu darslarning yangi bosqichini boshlab beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda o'qish darslari — bu faqat alifbeni o'rganish emas, balki shaxsni shakllantirishning, dunyo bilan muloqotga kirishishning, o'z fikrini ifodalash va boshqalarning fikrini tushunishning asosidir. Uning tarixi shu jarayonning uzluksiz takomilashib borishidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov, A. A. (2010). Boshlang'ich sinflarda o'qish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Begimov, S. (2005). O'qish darslarida nutqni rivojlantirish. Toshkent: Ma'naviyat.
3. Jo'rayev, R. (2002). Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: O'qituvchi.
4. Karimova, V. (2016). Boshlang'ich ta'limda o'qish darslarida innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Quronov, M. (2008). O'qitish metodlari va vositalari. Toshkent: Fan.
6. To'raev, B. (2001). Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
7. Yusupova, M. (2015). Zamonaviy boshlang'ich ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlari. // Til va adabiyot ta'limi, № 3.
8. Hamroqulova, Z. (2019). O'qish darslarida matnni tahlil qilish texnologiyalari. // Ta'lim va tarbiya, № 2.
9. Ziyonet.uz